

بررسی سیر تاریخی شناخت علمی ادیان و پیدایش علم ملل و نحل در تاریخ و

تمدن اسلامی برای همزیستی مسالمت آمیز

دکتر محمد رضا شهیدی پاک^۱

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

چکیده

شناخت علمی ادیان، از مظاهر تفکر اسلامی و از جمله نمونه های کاربرد عملی علم به مفهوم ساینس (science) در تمدن اسلامی است زیرا تاریخ و تمدن اسلامی در واقع ترکیب تاریخ و تمدن ملل مختلفی است که در سراسر امپراطوری اسلامی از اسپانیا تا جنوب شرقی چین با اشکال مختلفی از فرهنگ و تمدن و دین و رنگ و اعتقادات و آداب و رسوم زندگی می کردند و شناخت علمی ضرورت طبیعی چنین تمدنی بوده است، و ادوار تاریخ تمدن اسلامی نشان می دهد، با وجود موارد بسیاری از درگیری فرقه ای و نژادی و ردیه نویسی، الگوهایی نظری و عملی برای همزیستی مسالمت آمیز ملل در جوامع اسلامی ارایه شده است و از جمله علل شکوفایی تمدن اسلامی، تأسیس نهادها و تشکیلاتی برای تأمین رفتارهای مبتنی بر هم زیستی مسالمت آمیز بین ملل بوده است. در تاریخ اندیشه اسلامی مبانی نظری، هم زیستی مسالمت آمیز به طور مبسوط در رویکرد تاریخی و تمدنی قرآن به پراکندگی جغرافیایی ادیان آمده است و در سیره، رویداد تمدنی تاریخ جهان، احتجاجات امام رضا با ملل و نحل، نمونه متمایزی از منطق گفتگو با اثر وجودی ولایت امام است که همچنان آتشی افروخته در مناظرات بین الادیانی و روابط مسالمت آمیز با اهل کتاب است که هم زمان با تأسیس بیت الحکمه در بغداد و پذیرش و ترجمه و توسعه تمدن یونانی و سریانی و ایرانی و هندی است که با گفتگو و تعامل و تبادل مسالمت آمیز اسلام با ملل مختلف مسیحی، زرتشتی، یهودی و هندوئیزم همراه بود و نتایج مثبت تمدنی داشت و محصول آن پیدایش تمدنی جوان و نوین از ترکیب تمدن های پیر باستانی بود، مورخان تاریخ تمدن جهانی مانند سارتن و دورانت و توین بی، زمینه فرهنگی زندگی مسالمت آمیز بین پیروان ادیان را که اسلام در قرون وسطی ایجاد کرد را عامل حرکت تاریخ و تمدن بشری دانسته اند. پژوهش حاضر توصیه های تاریخی به همزیستی مسالمت آمیز را که منجر به علم دین شناسی و پیدایش علم ملل و نحل به مفهوم ساینس در تمدن اسلامی شد را بررسی کرده است، علمی که همواره می تواند عامل گفتگو و تعامل و زمینه نظری رفتار مسالمت آمیز بین ملل باشد. میراث مکتوب دین شناسی نشانه رفتار تئوریک برای فهم ادیان و بخشی از سیره علمی در تمدن اسلامی است، بویژه در شهرهای مسیر بازرگانی راه ابریشم از کانتون تا بلنسیه، راه اتصال شرق و غرب جهان و مثل اعلاهی هم زیستی پیروان ملل در طول تاریخ جهان است، در ادوار تمدن اسلامی بویژه در عهد دولت فاطمیان در شرق و موحدان در غرب، هم زیستی ملل در شهرهای مصر و شام و آندلس و اسپانیا دوره اسلامی بویژه قاهره و اشبیلیه پیشرفت کرد زیرا ملل مختلف مسیحی و یهودی و مسلمانان با فرهنگ ها و مذاهب مختلف در آن جا زندگی می کردند و محی الدین عربی آندلسی و ابن رشد مشاور خلیفه موحدی تلاش کردند تا الگوهایی نظری برای همزیستی ادیان ارایه دهند، این روابط ادیان در محدوده شهرهای مدیرانه غربی در سواحل افریقیه در دوره دولت حفصیان و بویژه در سسیل عهد فردریک دوم، شدت گرفته است. با سقوط آندلس و نابودی جوامع اسلامی آن جا که نماد تجربه تاریخی بشر در هم زیستی ادیان بود، اشکال جدیدی از برخورد و شناخت ادیان در زیر سایه استعمار پرتغال و اسپانیا و انگلیس که جهان را بین خود تقسیم کردند، شکل گرفت و اما در شرق با ورود سلاجقه و اتابکان و دول صلیبی و ممالیک، شناخت و تقریب نظری ادیان کاهش پیدا کرد ولی در ادوار مغولان و ایلخانی ایران و عهد صفویه شناخت و مطالعات مربوط به هم زیستی ادیان رونق گرفت، در اصفهان پایتخت پر تسامح سلطنت صفویان که ملل مختلف در آن زندگی می کردند، با وجود نهضت ردیه نویسی در شرق و غرب جهان، آثار آکادمیک بسیاری برای شناخت و همزیستی مسالمت آمیز ادیان تولید شد در آثار فلسفی و عرفانی ملاصدرا، به شیوه محی الدین و مولانا، ادیان، فهم های متفاوت از حقیقت واحد است، عملیات شناخت ادیان در دوره معاصر و قاجار با قبض و بسط بیشتری در قالب نخستین برخوردهای فرهنگی سیاسی و نظامی و تحقیقات شرق شناسی و مقتضیات مربوط به مدرنیسم، استمرار پیدا کرده است. تا کنون الگوهای متفاوتی از گفتگو و هم زیستی مذاهب و فرهنگ ها ارایه شده است. سوال پژوهش حاضر این است که آیا امروزه فقط قدرت پول است که در الگوی جدید راه ابریشم ملل با ادیان مختلف را مجبور به هم زیستی مسالمت آمیز کرده است یا هنوز علائق و ارزش های علمی در قالب فلسفه های مضاف دین می تواند فعال باشد و آیا الهیات جهانی برای روابط مسالمت آمیز بین ادیان در آینده وجود دارد؟

واژه های کلیدی: اسلام، امام رضا، یهودیت، مسیحیت، زرتشت، هندوئیزم، همزیستی مسالمت آمیز، تاریخ، فرهنگ و تمدن اسلامی، بغداد، قاهره، اشبیلیه